

SOVYET TÜRKOLJİSİ VE BİRİNCİ TÜRKOLJİ KURULTAYI

Ahmet BURAN*

ÖZET

Doğu bilimi içinde gelişen Türkoloji daha sonra bağımsız bir bilim alanı haline gelmiştir. Türkoloji tarihi içinde “*Sovyet Türkolojisi*”nin çok önemli ve özel bir yeri vardır. Çarlık döneminde başlayan Türkoloji çalışmaları, Sovyetler Birliği döneminde artarak devam etmiştir.

Sovyet Türkolojisinin önemli kilometre taşlarından biri de 1926 yılında Bakü’de yapılan “*Birinci Türkoloji Kurultayı*”dır. Bu kurultayın Sovyetler Birliği sınırları içinde, Moskova’nın desteği ile düzenlenmesinin önemli sebepleri vardır. Bu kurultay sebepleri gibi sonuçları bakımından da oldukça önemlidir. Özellikle Sovyetlerdeki Türk topluluklarının Latin ve ardından Kiril alfabesine geçiş süreci, Sovyetlerdeki Türkologların “*pantürkist*” suçlamalarına maruz kalarak öldürülmeleri bu kurultayın doğurduğu sonuçlardan bazılarıdır. Bu bağlamda, Türkiye’de ve dünyada Türkoloji alanında meydana gelen gelişmelerin önemli bir bölümü de Bakü Türkoloji Kurultayı ile ilgilidir.

Anahtar Kelimeler: Türkoloji Kurultayı, Sovyet, Bakü, Türk, Türkçe.

---

* Prof. Dr., Fırat Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, aburan@firat.edu.tr

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

**SOVIET TURCOLOGY AND THE FIRST TURCOLOGY
GENERAL ASSEMBLY****ABSTRACT**

Turcology evolving from Orientalism has later become an independent field of science. "Soviet Turcology" has a particularly significant and special place in the history of Turcology. Turcology studies beginning in the Tsardom period accelerated in The Soviet Union period and in this period many works were produced.

One of the most important mile stones of Soviet Turcology is " **The First General Assembly of Turcology**" which was held in Baku in 1926. There are some significant reasons why this general assembly was organized within the borders of the Soviet Union with the support of Moscow. This general assembly is also very important in terms of its results as well as its reasons. Especially, the process of transition to Latin Alphabet and successively to Cyrillic Alphabet in Turkish communities in the Soviets and the murders of some Turcologists living in Soviets by exposing them to "panturkist" accusations are some of the outcomes emerged from this general assembly. In this context, an important part of developments in Turcology field in Turkey and in the world is related to BAKU GENERAL ASSEMBLY OF TURCOLOGY.

Key Words: General Assembly of Turcology, Soviet, Baku, Turk, Turkish.

1. Sovyet Türkolojisi

Sovyet Türkolojisinin temelleri çarlık döneminde atılmıştır. Özellikle Çar Deli Petro döneminde, siyasi ve askerî gelişmelere bağlı olarak Türklere ve Türk diline ilgi artmıştır. Bu dönemde Türkçenin pratik olarak öğretilmesi ve tercümanlar yetiştirilmesi yönünde kararlar alınmıştır. Rus çarının Türkler, Araplar ve Farmlar ile ilgili politikasının bir gereği olarak, özellikle de 1711 Prut seferi dolayısıyla Türkçe, Farsça ve Arapça bilen kişilere ihtiyaç duyulmuştur. 1. Petro,

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Türkçe (ve Tatarca), Arapça ve Farsça bilen tercümanlar yetiştirilmesi için 1716 ve 1724 yıllarında yazılı emirler vermiştir¹.

Rus Çarının Türklerle ilgili konularda danışmanlığını yapan eski Buğdan Voyvodası Dimitri Cantemir, Çarın bu yönlendirmelerine bağlı olarak 1716 yılında Osmanlılar hakkında bilgi veren “*Incrementa atque Decrementa aulae Othomanicae*” adlı Latince bir eser yazmıştır. D. Cantemir, Deli Petro’nun İran seferine (1722) katılmış ve Derbend’de gördüğü bir takım yazıtları toplamış, Kazan valisi Saltıkov da yine Deli Petro’nun emriyle eski Bulgar şehirlerindeki mezar kitabelerini tespit ve tercüme etmiştir.

Bilimler Akademisinin (1724-1725) Deli Petro tarafından kurulması ile birlikte genel olarak doğu bilimleri, özel olarak da Türkoloji çalışmaları ivme kazanmıştır. Akademinin kurucuları arasında yer alan Alman bilgini Gottlieb S. Bayer, Türkoloji ile de ilgilenmiş Yenisey yazıtlarının bir bölümü üzerinde çalışmış ve Ebulgazi Bahadır Han’ın *Şecere-i Türk*’ünden bir bölümü Latinceye çevirmiştir. Daha sonra birçok araştırmacı Ebulgazi’nin eseri üzerinde çalışmalar yapmıştır; A. G. Tumanskiy *Şecere-i Türk*’ü yayımlamış, Kononov daha sonra bu eseri tercüme ederek yeniden basmıştır. 1870’li yıllarda Holdermann’ın gözetimi altında Türk lehçeleri üzerine önemli çalışmalar yapılmış, Tatarca’nın ilk grameri İ. Giganov tarafından yazılmıştır.

Moskova, Kazan ve Harkov üniversitelerinde ve 1819’da yeniden kurulan St. Petersburg üniversitesinde de Doğu Dilleri Bölümü açılmış; bu bölümlerdeki çalışmalarda Türk dili araştırmaları özel bir yer almıştır.

Petersburg üniversitesi Profesörlerinden Josef Julian Sekowaki ilk özgün Türk dili kılavuzunu hazırlamıştır. Aynı üniversitede Georges Rhasis bir Fransızca-Türkçe sözlük (1828) yayımlamıştır.

Sovyet Türkolojisi de dünyadaki diğer ülkelerdeki Türkoloji çalışmaları gibi doğu biliminin içinde doğup gelişti. Değişik amaçları olsa da yapılan araştırmalar Türklük bilimine önemli katkılar sağladı. Dünyadaki en güçlü Türkoloji merkezleri arasında, araştırmaların sayısı ve niteliği bakımından Sovyet Türkolojisi hep ön sıralarda yer aldı.

19. yüzyılın ortalarından itibaren St. Petersburg doğu biliminin önemli merkezlerinden birisi haline geldi. Bu yıllarda St. Petersburg Doğu Dilleri Fakültesinde doğu biliminin A. K.

¹ Hasan Eren, *Türklük Bilimi Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 1998, s. 83

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Kazamberg, V. P. Vasiliyev, K. F. Golstinsky, İ. N. Berezin, A. O. Muhlimsky, A. V. Popov, D. A. Hvalson, V. V. Griroryev gibi birçok önemli ismi bir arada bulunuyordu².

19. yüzyılın sonlarına doğru V. P. Rozen'in oryantalizmin teorik düzenleyicisi ve yöneticisi olmasıyla başlayan süreçte St. Petersburg Üniversitesi Doğu Dilleri Fakültesi doğu biliminin dünyadaki en önemli bilimsel merkezi oldu. Rus oryantalizminin dünya çapında ün kazanmasını sağlayan İ. P. Minayev, V. V. Barthold, N. Y. Marr, P. K. Kokovtsov, F. S. Oldenburg, F. İ. Şerbatsky, V. A. Jukovskiy, A. E. Smidt, I. Y. Kraçkovskiy, V. M. Alekseyev, I. A. Orbeli, A. N. Samoyloviç, S. E. Malov, M. P. Melioransky gibi, bazıları Türkolojinin de önemli isimleri arasında yer alan araştırmacılar burada yetiştiler.

Rusya'da doğu bilimi çalışmalarından bağımsız yapılan Türkoloji çalışmalarını Mirza Mehmet Ali Kazım Bey'in (A. Kazenbek) Genel Türk-Tatar Grameri (1839) adlı çalışmasıyla başlatmak mümkündür. L. Z. Budagov'un karşılaştırmalı sözlüğü de (1869-1871) kendi alanında yazılan ilk sözlüktür³. Daha sonra bu iki araştırmacının açtığı yolda Radloff yürümüş ve Radloff'un yazdığı eserler Türkolojinin ana kaynakları haline gelmiştir. Onun Türk dilinin tarihsel metinleri, Türk lehçelerinin sesbilgisi, sözcük varlığı ve tasnifi üzerine yaptığı çalışmalar oldukça önemlidir. Radloff Sovyet Türkolojisinin kurucusu sayılır. O Türk dilini bir bütün olarak gördüğü için, Türk dilinin kolları için "nareçie" terimini kullanmıştır. Radloff'un ölümünden sonra Sovyet Türkolojisinde "nareçie=lehçe" teriminin yerini "yazık=dil" terimi almış ve artık Sovyet Türkolojisinde *Türk lehçeleri* terimi yerine *Türk dilleri* terimi kullanılmıştır. *Türk lehçeleri* yerine *Türk dilleri* teriminin kullanılması, Sovyetlerde uygulanan siyasal politikaların bir sonucudur. Farklı konuşma dillerini yazı dili haline dönüştürme ve her yazı dilini kullanan topluluğu ayrı bir millet haline getirme projesi, Lenin'in milliyetler politikasının bir parçası ve "böl-parçala-yönet" siyasetinin bir aracıdır.

Radloff'tan sonra Samoyloviç de Türk dili ve lehçeleri üzerine önemli çalışmalar yapmış, Türk lehçelerinin önemli bir tasnifini ortaya koymuştur. Carl Saleman, V. D. Smirnov, V. A. Maksimov, Melioranskiy, V. A. Gordlevskiy gibi Türkologlar Selçuklu

² A. N. Kononov, P. M. Melioransky ve Sovyet Türkolojisi, *Sovetskaya Turkologiya*, S. 1, Moskova 1970, s. 16-18.

³ Türkoloji Çalışmalarına Toplu Bir Bakış ve Ödevlerimiz (Yazı Kurulu), *TDAY-Belleten*, (1960), s. 1-21.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

ve Osmanlı dönemi eserleri üzerine de çalışmışlardır. F. E. Korş da Batı grubu Türk lehçeleri ile Türk lehçelerinin tasnifi üzerinde çalışmış, yayınlar yapmıştır.

1917 Ekim devriminden sonra özellikle Moskova'da, St. Petersburg'da (Leningrad), Kiev ve Taşkent'te doğu bilimleri ve Türkoloji ile ilgili merkezler ve eğitim kurumları açılmış ve çok sayıda uzman yetiştirilmiştir. 1926 yılında Bakü'de yapılan Birinci Uluslar Arası Türkoloji Kurultayı da alınan kararlar, sonuçları ve etkileri bakımından oldukça önemlidir. Bu dönemde çıkan ilk ve en önemli eser N. Samoyloviç'in "*Kratkaya Uçebnaya Grammatika Sovremennogo Osmansko-Tureckogo Yazıka*" adlı eseridir. T. İ. Grunin ve Kononov da Türkçenin grameri konusunda çalışmış ve kitaplar yazmışlardır. Özellikle Kononov'un çeşitli Türk lehçeleri ve genel Türk dili alanında yazdığı gramerler önemlidir. *Grammatika Sovremennogo Tureckogo Literetunogo Yazıka*, (1956) ve *Grammatika Yazıka Tyurskix Runičeskix Pamyatnikov –VII-IX* (1980) adlı eserleri gramer bakımından önemlidir. Kononov, Rusya'da Türk dili üzerine yapılan çalışmaların tarihi üzerine de çalışmış ve bu konuyla ilgili kitaplar yayınlamıştır. Kononov ve Murzayev ayrıca onomastik konusu üzerinde de durmuş ve Türkçe yer adlarını incelemişlerdir. N. K. Dimitriev de Türk dilinin yapısı üzerine araştırmalar yapmış ve Türk lehçelerinin tamamı ile ilgilenmiştir.

M. S. Mihaylov, S. S. Mayzel, E. V. Sevortyan, E. Piekarski, N. İ. Aşmarin, V. G. Egorov, M. Ş. Şiraliyev, E. R. Tenişev gibi araştırmacılar da Türk lehçeleri, Türk dilinin fonetiği, karşılaştırmalı grameri, ağızlar ve sözlükçülük konularında çalışmışlardır. Sevortyan Türkçenin etimolojik sözlüğünü hazırlamış, N. A. Baskakov, Türk lehçeleri üzerinde çalışmış, Nogay ve Karakalpak Türkçeleri ile ilgili yayınlar yapmıştır. Onun eski ve yeni Türk dili ve lehçeleriyle ilgili *Tyurskie Yazıki* (Moskova 1960) adlı eseri Türk dilinin bütününe ele alan derli toplu bir çalışmadır.

K. K. Yudahin, L. Budagov, N. F. Katanov, N. P. Drenkova, V. İ. Rassadin, K. M. Musayev, S. G. Klyaştorniy, D. D. Vasilyev, İ. A. Batmanov, V. A. Nikonov, E. M. Murzayev, H. S. Hocayev, B. S. Çobanzade, V. Y. Butanayev, Z. Bünyadov, İdris Meşadî-Zaman Hasanov, A. Baytursunov, K. Tımıstanov, Gaspıralı İsmail Bey, G. Mamedtaği Oğlu Araslı, V. A. Gordlevskiy, Artur Rudolfoviç Zilfeld-Simumyagi, Yu. S. Hudyakov, P. P. İvanov gibi burada adını saydığımız ve sayamadığımız bir çok Türkolog Türk dilinin çeşitli alanları ile ilgili çok önemli çalışmalar yapmıştır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

2. Birinci Türkoloji Kurultayı

Tarihi çok eskilere dayanan Oryantalist çalışmaların sonuçlarını değerlendirmek üzere 1873'te Paris'te bir Doğu bilimciler Kongresi toplanmış idi. Bu kongre her üç yılda bir dünyanın değişik bir ülkesinde toplanmakta ve doğu bilimciler bir araya gelerek bir anlamda yapılan çalışmaları ve gelinen noktayı değerlendirmekte idiler. Doğu bilimi içinde artık bağımsız bir çalışma alanı haline gelen Türkoloji için 1900'lü yılların başından beri ayrı bir kongre düzenlenmesi fikri, Türk soylu olan ve olmayan Sovyet Türkologları ile Avrupalı, özellikle de Alman ve Macar Türkologları arasında oluşmaya başlamıştı. Bu fikir, ilk kez Samoyloviç tarafından 1913'te ortaya atılmış, fakat yeterli maddî destek bulunamadığı için hayata geçirilememişti. Bolşevik ihtilalinden sonra, oluşan yeni şartlar ve siyasi durumun etkisiyle, özellikle 1920'li yılların başından itibaren, bir Türkoloji kongresi/kurultayı yapma düşüncesi yeniden gündeme gelir. Samoyloviç'in de aralarında bulunduğu bir grup doğu bilimci St. Petersburg'da, bir toplantı yaparak bu konuyu etraflıca görüşürler. Türk topluluklarının Latin alfabesine geçmesini isteyen Merkezi Rus hükûmeti de bu kongreyi destekler. Gerek Rus merkezi yönetiminin adamları gerekse Çobanzade, Hocayev, Ağamalıoğlu gibi Latin alfabesi taraftarı olan Türk soylu Türkologlar, kurultay başlamadan önce halk arasında Latin alfabesinin kabulü yönünde çalışmalar yaparlar.

Bu arada başta Azerbaycan Demokratik Cumhuriyetinin Cumhurbaşkanı M. Emin Resulzade ve Mirze Bala Memmedzade olmak üzere kimi aydın ve devlet adamları bu kurultaya karşı çıkmakta idiler. Moskova'nın pantürkist ve düşman ilan ettiği Enver Paşa da bu kurultayın toplanmasını istemeyen kişiler arasındaydı.

Bakü Türkoloji Kurultayının hazırlıkları 1924 yılında başlamıştır. Kurultay hazırlıkları için bir hazırlık kurulu oluşturulmuş ve başkanlığına Gabiyev, sekreterliğine ise Ali Yusufzâde getirilmiştir.

26 Şubat-6 Mart tarihleri arasında yapılan Kurultay, Alman ve Türk heyetlerinin önerileriyle Wilhelm Radloff ile Gaspıralı İsmail Bey'e ithaf edilmiş ve *Tarih, Etnografya, Dillerin Akrabalığı, Türk Dilleri, İmlâ (Orfografi), Terminoloji, Alfabe, Edebiyat Dili, Derslerin Metodu, Memleket Tanıtımı, Edebiyat Tarihi ve Kültürel Kazanım* gibi 12 seksiyonda 17 oturum halinde yapılmış ve 38 bildiri sunulmuştur⁴.

⁴ Bk. 1926 Bakü Türkoloji Kurultayı Tutanaklar (26 Şubat – 6 Mart 1926), Çeviren: Prof. Dr. Kâmil Veli Nerimanoğlu, Aktaran: Prof. Dr. Mustafa Öner, TDK Yay., Ankara 2008, s. 13-14.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Türkoloji Kurultayına toplam olarak 131 delege katılmıştır. Bu delegelerin 93'ü Türk, 38'i diğer halklardan idi. Kurultay üyeleri hem uluslara hem de bölgelere göre seçilmişti. Buna göre: Azerbaycan'dan 6, Nahçıvan'dan 1, Teşkilat Komitesinden 15, Gürcistan'dan 1, Ermenistan'dan 1, Acaristan'dan 1, Türkistan'dan 4, Kırım'dan 3, Tataristan'dan 6, Başkurdistan'dan 3, Kazakistan'dan 3, Özbekistan'dan 6, Türkmenistan'dan 4, Kırgızistan'dan 2, Oyrot Vilayetinden 1, Yakutistan'dan 3, Kalmuk Vilayetinden 1, Çuvaşistan'dan 2, Çin'in Uygur Bölgesinden'den (Doğu Türkistan) 1, Abhaziya'dan 1, Hakasiya'dan 1, Karaçay'dan 1, Kuzey Kafkasya'nın Türkmen Vilayetinden 1, Bilimler Akademisinden 3, Doğu Bilimciler Cemiyetinden 2, Taşkent Üniversitesinden 1, Leningrad Üniversitesinden 1, Kuzey Kafkas İcra Komitesi Milletler Sovetinden 2, Ufa HMK'den 1, RSFSR Milletler Sovetinden 4, SSRİ MİK Milletler Sovetinden 1, Güney Azerbaycan'dan 2 kişi davet edilmiş idi⁵.

Kurultay üyelerinin bir bölümü de kişisel olarak davet edilmişti⁶. Bunlar; Azerbaycan'dan 2, Tataristan'dan 2, Kuzey Kafkasya'dan 2, Moskova'dan 2, Ukrayna'dan 1, Leningrad'dan 4, Kırım'dan 2, Dağıstan'dan 2, Zakafkasya'dan 2, Ermenistan'dan 1, Özbekistan'dan 4, Başkurdistan'dan 2, Türkiye'den 3, Almanya'dan 2, Macaristan'dan 1.

Kurultay üyelerinin mesleklere göre dağılımı ise şöyle idi: 3 bilimler akademisi üyesi, 18 profesör, 5 doçent, 2 hekim, 1 diplomat, 1 hukukçu, 22 öğretmen ve eğitimci, 4 edebiyatçı, 14 redaktör ve gazeteci, 2 öğrenci, 17 politikacı, 42 delegenin mesleği belli değil. 19 delege özel davetli, diğerleri cemiyet temsilcisi idi. Katılımcıların tamamı yakını erkeklerden oluşuyordu, sadece Ayna Sultanova adında bir bayan vardı.

Kongrede Türkiye Türklerini Mehmet Fuat Köprülü, Hüseyinzâde Ali Turan ile İsmail Hikmet Ertaylan temsil etmiştir. Alman delegeler Theodor Menzel, Paul Wittek, W. Radebold'dan oluşmakta idi. Hüseyinzâde Ali Turan notlarında "16 Şubat 1926'da İstanbul'dan hareket ettik. Fuat Köprülü, Etnografya Müzesi müdürü Mesaroş, Leningrad profesörlerinden Barthold, Strasbourg'dan profesör Menzel ile beraberdik⁷" diyor. Bu bilgilerden Paul Wittek, Julies Méşáros, Theodor Menzel, Vasilij V. Barthold gibi bir kısım

⁵ Adil Mehemed Oğlu Babayev, *Elimizin ve Elmimizin Soygırımı*, Bakı 2003, s. 23-24

⁶ Adil Mehemed Oğlu Babayev, *age.*, s. 24

⁷ Ali Haydar Bayat, *Hüseyinzâde Ali Bey*, Ankara 1998, s. 63

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

batılı Türkologların Türk heyetiyle birlikte Bakü'ye gittikleri anlaşılmaktadır.

Kurultaya onur üyesi olarak davet edilen Eli Bey Hüseyinzade, N. Marr ve A. V. Lunaçarski başkanlık divanı üyeliğine seçilmişlerdi. F. Köprülü, A. E. Krımski, N. N. Poppe, L. Ligeti, N. Aşmarin gibi önemli doğu bilimcilerin ve Türkologların davet edilmiş olması kurultaya büyük bir değer katmış ve kurultayın uluslararası itibarını da arttırmıştı.

Kurultaya katılan önemli Türkologların sunduğu bildirilerden bir bölümü şöyle idi:

V. V. Barthold, *“Türk halklarının bugünkü durumu ve yapılması gerekenler.”*

S. F. Oldenburg, *“Türk halkları arasında yurtseverlik çalışmalarının yöntemleri.”*

A. A. Müler, *“Türk halklarının tasviri sanatı hakkında.”*

F. Köprülüzade, *“Türk halklarının edebi dillerinin gelişimi hakkında.”*

A. N. Samoyloviç, *“Türk dili araştırmalarının bugünkü durumu ve yapılması gerekenler.”*

B. S. Çobanzade, *“Türk lehçelerinin araştırılmasının bugünkü durumu.”*

B. S. Çobanzade, *“Bilimsel terminoloji sistemi hakkında.”*

H. Zeynalı, *“Türk dillerinde bilimsel terminoloji hakkında.”*

A. R. Zilfeld-Simumyagi, *“Türk dillerinde bilimsel terim yapma yolları.”*

S. Y. Malov, *“Eski Türk dilleri araştırmalarının bugünkü durumu ve bazı tespitler.”*

F. Ağazade, *“Türk dillerinde düzyazı.”*

N. F. Yakovlev, *“Türk halklarının sosyal ve kültürel şartlarına göre alfabe sisteminin kurulması.”*

C. Memmedzade, *“Türk halklarının alfabeleri hakkında.”*

Kemanov, *“Türk dillerinin öğretimi yöntemleri.”*

N. N. Poppe, *“Türk dilleri ile Altay dillerinin akrabalığının tarihi ve çağdaş durumu.”*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

H. Şeref, “Arap ve Latin sistemli şifitler ve onların Türk-Tatar halkları için uygulanması.”

T. Menzel, “Balkan Türk edebiyatı araştırmaları ve sorunları.”

L. V. Şerban, “İmlanın temel prensipleri ve bunların sosyal değeri”

L. V. Şerban, “Ana dili öğretiminde yeni yöntemler.”

R. Y. Açaryan, “Türk ve Ermeni dillerinin karşılıklı ilişkileri.”

Çeşitli uluslardan ve bölgelerden gelen ve yapılan tartışmalara katılan aşağıda adları verilen bilginler de görüş ve önerileriyle Kurultaya önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bu delegelerin adları, geldikleri yer ve mensubiyetleri şöyledir: *T. Menzel*, *Y. Radebold* (Alman), *Y. Messaroş* (Macar), *İ. Omarov*, *B. S. Suleyev* (Kazak), *H. Oşayev* (Çeçen), *Zifeld-Simummyagi* (Eston), *M. P. Pavloviç* (Yahudi), *M. P. Petrov* (Çuvaş), *H. S. Hocayev*, *Rehim*, *İ. Serdi* (Özbek), *G. E. Sedi* (Tatar), *E. Canıbeyev* (Nogay), *Ş. Manatov* (Başkurt), *N. Nedim* (Kırım), *N. G. Katanov* (Hakas), *D. Korkmazov* (Kumuk), *H. K. Kosiyevev* (Kalmuk), *Z. K. Malsatov* (İnguş), *Y. B. Tomaşevski* (Rus).

Kurultayda tartışılan konular şu başlıklar altında toplanabilir:

1. Alfabe sorunu
2. Yazım sorunu
3. Terim sorunları
4. Öğretim yöntemleri
5. Akraba ve komşu dillerin karşılıklı ilişkileri
6. Edebi dil ve ortak edebi dil sorunu
7. Kök dil teorisi ve Türk dilinin tarihi sorunları

Bakü Türkoloji Kurultayında Türklüğün ve Türkolojinin bir çok sorunu tartışılmış ve çeşitli öneriler sunulmuştur. Türkiye heyeti başkanı M. F. Köprülü'nün konuşmaları büyük yankı uyandırmış ve delegelerin önemli bir kısmını heyecanlandırmıştır. Köprülü, Türklerin ve Türkçenin birliği konusuna vurgu yapmış ve ortak bir Türk edebi dilinin mümkün olabileceğini söylemiştir. Samoyloviç de Köprülü'nün sözlerini destekler mahiyette bir konuşma yapmış ve

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Türk dilinin bir bütün olduğunu, farklı biçimlerdeki konuşma dillerinin Türkçenin lehçeleri olduğunu söylemiştir⁸.

Kurultayda tartışılan konuların başında alfabe konusu gelmektedir. Moskova ve Moskova'nın gönderdiği merkezi temsil eden delegeler ile H. S. Hocayev, B. S. Çobanzade gibi önde gelen kimi delegeler Türk topluluklarının Latin alfabesine geçmesini isterken, başta G. Şeref ve diğer Tataristan delegeleri olmak üzere, delegelerin bir bölümü Arap alfabesinin devamından yana idi. Yakovlev ve Jirkov gibi delegeler Rus/Kiril alfabesinin kabul edilmesini önerirken Kazakistan delegesi Kasım Tınıstanov⁹ da kendisi tarafından hazırlanan yeni ve farklı bir alfabenin kabulünü istiyordu.

Sovyet yönetimi esasen Türk halklarının Kiril alfabesine geçmesini istemekte idi. Ancak böyle bir dayatmanın yaratacağı tepkiyi dikkate alan yöneticiler bir geçiş stratejisi ve süreci belirlediler. Buna göre önce Latin alfabesine geçiş gündeme getirilecek, batılı devletlerin tepkisi böylece ortadan kaldırılacak ve daha sonra Kiril alfabesine geçilecekti. Kiril alfabesine geçiş bu kurultayda gündeme getirilmekle birlikte çok da ısrar edilmemişti. Kurultayda esas tartışmalar Arap alfabesi ile Latin alfabesi taraftarları arasında yaşanmıştır. Sonuç itibariyle Latin alfabesi taraftarları galip gelmiş ve görüşlerini kabul ettirmişlerdir.

Yazım konusunda da çeşitli tartışmalar yaşandı. Kurultay delegelerinin büyük bir bölümü, fonetik yazımdan yana idiler. Kurultay üyelerinin çoğu konuşulduğu gibi yazmak gerektiği fikrinde olmakla birlikte, yine de ihtiyaca göre morfolojik ve tarihi-geleneksel yazım özelliklerinden yararlanılması gerektiği de vurgulanmıştır.

Terim sorunları üzerinde de önemle durulmuştur. Özellikle terimlerdeki Arapçalaşma, Farsçalaşma, Batı dillerinin etkisi, Türkçeleşme gibi konular tartışmaların odağını oluşturmuştur. Çobanzade'nin bu konudaki tespitleri kurultay üyelerine yol gösterici olmuş ve terim sorununun, genel Türk dili, Arap-Fars dilleri ve Avrupa-Rus dilleri kaynaklı olarak çözülebileceği fikri benimsenmiştir. İhtiyaç halinde başka dillerden yararlanma yolu açık olmakla birlikte esas olarak terimlerin Türkçe olması ve gerektiğinde eski Türk dillerinden de yararlanılması gerektiği vurgulanmıştır.

⁸ Adil Mehemed Oğlu Babayev, *age.*, s. 27-28.

⁹ Babayev, Kasım Tınıstanov'un Kazakistan delegesi olduğunu ve Bakü Kurultayında bu alfabenin kabul edilmesini istediğini yazmaktadır. Tınıstanov aynı zamanda Kırgızcanın alfabesini ilk hazırlayan kişidir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Öğretim yöntemleri konusunda, özellikle ana dili öğretiminde Avrupa standartları ile geleneksel yöntemlerin birleştirilmesi fikri kabul görmüştür. Akraba ve komşu diller arasındaki ilişkilerin durumu ortaya konulmuş ve özellikle Altay dilleri arasındaki ilişkiler üzerinde durulmuştur.

Özellikle Köprülü'nün konuşmasıyla dikkat çektiği ortak yazı dili konusu da üzerinde önemle durulan hususlardan olmuştur. Ortak edebi dil yanında, ortak iletişim dili konusu da tartışılmış, bunun mümkün olacağı birçok kurultay delegesi tarafından benimsenmiştir.

Türk dilinin tarihi sesbilgisi, yapıbilgisi, sözvarlığı ve cümle bilgisinin eksiksiz olarak ortaya konulması, karşılaştırmalı tarihi gramerinin yazılması, etimolojik sözlüklerinin hazırlanması konusunda işbirliği yapılması ve birlikte çalışılması kararlaştırılmıştır. Türk tarihi, coğrafyası, ana yurdu, etnografyası ve sanatı konusunda konuşmalar yapılmış ve önemli tartışmalar yaşanmıştır.

Bakü Türkoloji Kurultayında alfabe, yazım, terminoloji, tarihi metinlerin yayınlanması, çağdaş lehçe ve ağızlar ile ilgili derleme çalışmalarının yapılması, sözlük, gramer, yayın ve yapılan çalışmaların tartışılacağı yeni kurultayların düzenlenmesi gibi birçok konuda bildiriler sunulmuş ve tartışmalar yapılmıştır.

Uzun tartışmalardan ve yorucu çalışmalardan sonra kurultay tamamlanmıştır. Kurultayın sonuç bildirgesinde aşağıdaki hususlar tespit ve tavsiye edilmiştir:

1. Çeşitli yerlerde Türkoloji merkezleri kurulmalı.
2. Bu Türkoloji merkezlerinin görevleri şunlar olmalı:
  - a. Türkoloji ile ilgili her türlü malzemenin toplanması, yayınlanmış olanların mikrofilmlerinin alınması
  - b. Bütün yerli el yazmalarının toplanması ve mikrofilmlerinin alınması
3. Bütün yerli Türkoloji merkezleri bir birleriyle ilişki içinde olmalı, her konuda yardımlaşmalıdır.
4. Türk bilim adamlarının bilimsel çalışmalara etkin olarak katılımı sağlanmalı.
5. Bu protokollerin, kurultay tutanaklarının basımı için Azerbaycan heyetinden Çobanzade, Zilfeld ve Cabiyev'den oluşan üç kişilik bir komisyon oluşturulması.
6. İkinci kurultay iki yıl sonra Semerkand'da toplansın.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

3. Kurultayın Etkisi ve Sonuçları

1920'li yıllarda Türkiye, Almanya ve Rusya Türkolojinin merkezi olmak bakımından bir rekabet içinde idiler. Türkiye'de 1924 yılında *Türkiyat Enstitüsü* kurulmuştu ve içinde Fuat Köprülü'nün de bulunduğu bir grup aydın Türkiye'de bir Türkoloji Kurultayı//Kongresi düzenlemek istiyorlardı. Bu arada daha önce Almanya'da 1916 yılında Berlin'de *Türk Kavimleri Kongresi* adıyla bir kongre düzenlenmişti ve Almanya Türkoloji kurultayına da ev sahipliği yapmak istiyordu. Bütün bu rekabet ortamında Sovyet Rusya, kendisini yakından ilgilendiren Türklük meselesinde inisiyatifi Almanya'ya veya Türkiye'ye kaptırmamak niyetinde idi. Moskova, Bakü'de toplanmasını uygun bulduğu Türkoloji kurultayını istediği gibi yönlendirebileceğini düşünüyordu. Ayrıca, daha sonra meydana gelen olaylardan, Moskova yönetiminin, Sovyet vatandaşı olan ve olmayan Türkologların düşünce ve niyetlerini öğrenmek; onların Sovyet sistemine ve anlayışına aykırı, zararlı düşüncelerinin ortaya çıkmasını sağlamak ve o düşüncelerin sahiplerini ortadan kaldırmak gibi gizli bir amacının olduğu da anlaşılıyor!

Bakü Türkoloji Kurultayı Türk dünyası coğrafyasında ve dünyadaki Türkoloji merkezlerinde geniş yankılar uyandırmış, Türkoloji çalışmalarına ilgiyi arttırmış ve Kurultay hakkında gazete ve dergilerde çok sayıda yazı yazılmıştır. Kurultay vesilesiyle özel olarak Türkolojinin, genel olarak da Türklüğün güncel ve tarihsel sorunları yeniden gündeme gelmiş, tartışılmış ve çözüm önerileri üretilmeye başlanmıştır. Türkiye başta olmak üzere çeşitli ülkelerde Türkoloji ile ilgili toplantılar düzenlenmesi daha sık ve ciddi olarak düşünölmeye başlanmıştır. Bu kurultaydan sonra Sovyetlerdeki Türk topluluklarının hemen hepsi sırayla Latin alfabesine geçmiştir. Kurultayın Sovyetlerdeki önemli sonuçlarından biri de, bu kurultayda alınan kararlar doğrultusunda terimlerin, yani bilim dilinin Rusça olmaya başlamasıdır¹⁰. Rusça artık "*homo sovietikus*"un ve dünya Proleteryanının ortak dili hedefine doğru yönelmiştir.

Türkiye'de *Türk Tarih Kurumu*, *Türk Dil Kurumu* ve *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi* gibi Türkolojinin bilimsel kurumları ile bu kurumların 1932 yılından itibaren yapılmaya başlanan *Tarih* ve *Dil Kurultayları* ile çıkan süreli yayınları da Türkiye'yi Türkolojinin merkezi haline getirmenin köklü bir düşüncesi olsa gerektir. Öteden beri var olan Türk dilini, edebiyatını, tarihini, coğrafyasını, folklor ve

¹⁰ 1926 Bakü Türkoloji Kurultayı Tutanaklar (26 Şubat – 6 Mart 1926), Çeviren: Prof. Dr. Kâmil Veli Nerimanoglu, Aktaran: Prof. Dr. Mustafa Öner, TDK. Yay., Ankara 2008, s. 18.

sanatını araştırma ve bilimsel olarak ortaya koyma düşüncesi ve isteği, biraz da Bakü kurultayının etkisiyle eyleme dönüşmüştür. Bakü Türkoloji kurultayını dikkatle izleyen Atatürk, bu kurumları oluştururken bir yandan Türk dilinin ve tarihinin bilimsel yöntemlerle araştırılmasını sağlamak isterken diğer yandan da Türkolojiyi oryantalizmin ve emperyalizmin amaçlarına hizmet eden bir bilim dalı olmaktan çıkarıp milli ve yerli bir bakış açısına kavuşturmak istemiştir.

Türkoloji Kurultayının ikincisinin, iki yıl sonra, 1928'de Semerkand'da yapılması kararlaştırılmıştı. Ancak bu mümkün olmadı. 1927 yılında Kırım'da, 1928 yılında Semerkand'da ve 1930 yılında da Almatı'da "İmla Konferansları" düzenlendi. Nihayet 1936 yılında Aşkabad'da düzenlenen "Türkmenoloji Kongresi" yle Bakü Türkoloji kurultayı ile başlatılan süreç bütünüyle tersine çevrildi. Bu kongrede, "alfabe, yazım ve Marksist-Leninist klasiklerin çevrilmesi ve yaygınlaştırılması" konuları görüşülmüş ve Kiril alfabesine geçiş yönünde görüşler benimsenmiştir. Bu kongreyle birlikte Latin alfabesini isteyen Türkçü aydınlar ve Türkologlar tasfiye edilmeye, tutuklanmaya başlanmış ve Türkiye ile Rusya arasında 1920'li yıllarda başlayan Türkoloji alanındaki bilimsel işbirliği, 1928 yılında Türkiye'nin de Latin alfabesine geçmesinden sonra 1930'lu yıllarda terk edilmiştir!.

Bakü'de yapılan Kurultay sonrasında Latin alfabesini kullanmaya başlayan Türk toplulukları, Aşkabad'da 1936 yılında yapılan Türkmenoloji kongresinden sonra Kiril/Rus alfabesine geçirilmişlerdir. Bakü Türkoloji Kurultayında alfabe konusu uzun tartışmalara neden olmuştu. Latin alfabesi taraftarları daha çoğunlukta idi ve görüşlerini kurultaya kabul ettirmişlerdi. Bu kurultay ile birlikte Sovyetlerdeki Türklerin Latin alfabesine geçmesi Türkiye'deki Latin alfabesine geçme düşüncesini de hızlandırmış ve Türkiye de 1928 yılında Latin alfabesine geçmiştir.

Daha önce, *Türk-Sovyet Derneği* adıyla Sovyetler Birliği içinde şubeler açması söz konusu edilen Türk derneğinin, Bakü Türkoloji Kurultayından hemen sonra, Ankara ile Moskova arasında yapılan bir anlaşmayla faaliyetleri Türkiye Cumhuriyeti ile sınırlandırılmıştır.

Kurultayın en feci sonuçlarından biri de Türkologların tutuklanmaları, işkencelere maruz kalmaları, sürgün ve hapis cezalarına çarptırılmaları ile kurşunlanarak öldürülmeleri olmuştur. Bu tutuklanmaların Türkoloji kurultayı ile ilişkisinin başta, B. S. Çobanzade olmak üzere, Kurultaya katılan ve daha sonra tutuklanıp sorgulanan Türkologlara yöneltilen sorulardan anlamak mümkündür.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Örneğin, 3-5 Mart 1937 tarihleri arasındaki sorguda, sorgucu Şer, tutuklu Çobanzade'ye :

“-Siz Azerbaycan'da, Özbekistan'da ve başka cumhuriyetlerde pantürkist faaliyetlerde bulunmak için Türkoloji merkezleri kurdunuz mu?

-Yok!

- Doğru söylemiyorsunuz. O halde neden bu işe başladınız ve diğer cumhuriyetlere neden gidip geliyordunuz?¹¹”

Bakü Türkoloji Kurultayına katılan Türk soylu Sovyet vatandaşlarının büyük bir bölümü “repressiya” kurbanı olmuş ve 1937-1938 yıllarında kurşuna dizilerek öldürülmüşlerdir. Hatta bu kıyım öylesine ilerlemiştir ki, Türk soylu olmayan Samoyloviç, Zilfeld gibi bilim adamlarının yanında kurultaya katılan ancak Türkolog olmayan İ. Barahov, H. Cebiyev gibi aydınlar da öldürülmüşlerdir.

Bütünüyle kurultaya bağlı olmasa da kurultayın tetiklediği önemli bir husus da “pantürkist” suçlamasının yaygınlaşması ve Türk aydınlarının tutuklanıp öldürülme gerekçesi haline gelmesidir. Bu bağlamda, Türk dili, tarihi ve edebiyatı ile ilgilenmek, Türk halk kültürüne ait folklor değerlerini derlemek ve destanlar üzerine çalışmak pantürkist olarak suçlanmak için yeterli olmuştur. Sadece çalışanlar değil, 1920'li yıllardan itibaren destanlar, halk kültürü ve hatta edebi eserlerdeki tipler bile suçlanarak mahkeme edilmişlerdir¹². Bu bağlamda, *Dede Korkut*, *Manas*, *Köroğlu*, *Koblandı Batır*, *Er-Sayın*, *Çora-Batır*, *Alpamış* gibi destanlarla ilgilenen ve onları yayınlayanlar baskı altına alınmış, “pantürkist, sistem karşıtı ve halk düşmanı” olarak suçlanmış; bir bölümü hapis ve sürgün cezalarına çarptırılırken bir bölümü de kurşunlanarak öldürülmüşlerdir.

¹¹ Adil Mehemmed Oğlu Babayev, *age.*, s. 31.

¹² Celal Gasimov, *Repressiyadan Deportasiyaya Doğru*, Bakı 1998, s. 39-42.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

KAYNAKÇA

“Türkoloji Çalışmalarına Toplu Bir Bakış ve Ödevlerimiz” (Yazı Kurulu), **TDAY-Belleten**, (1960), s. 1-21.

1926 Bakü Türkoloji Kurultayı, Tutanaklar (26 Şubat-6 Mart 1926), Çeviren: Prof. Dr. Kâmil Veli Nerimanoglu, Aktaran: Prof. Dr. Mustafa Öner, TDK. Yay., Ankara 2008.

BABAYEV, Adil Mehemed Oğlu, **Elimizin ve Elmimizin Soyğırımı**, Bakı 2003.

BAYAT, Ali Haydar, **Hüseyinzâde Ali Bey**, Ankara 1998.

EREN, Hasan, **Türklük Bilimi Sözlüğü**, TDK Yay. Ankara 1998.

GASIMOV, Celal, **Repressiyadan Deportasiyaya Doğru**, Bakı 1998.

KONONOV, A. N., “P. M. Melioransky ve Sovyet Türkolojisi”, **Sovyetskaya Turkologiya**, S. 1, Moskova 1970, s. 16-18.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*